

Dragutin Babić, Šenol Selimović

Zadarski Arbanasi: integracija, asimilacija, identitet – od doseljenja do početka 21. stoljeća

U radu se analiziraju procesi asimilacije i integracije na primjeru zadarskih Arbanasa. Arbanasi dolaze u Zadar i okolice sredinom 18. stoljeća, iz okolice Skadarskog jezera i nekadašnje Turske Albanije. U empirijskom istraživanju 2014. godine u Zadru intervjuirano je 20 Arbanasa (12 žena i 8 muškaraca) u dobi od 38 do 87 godina. Arbanasi po dolasku u novu postojbinu u kontaktu s hrvatskom i talijanskom etničkom komponentom postupno gube povijesni etnički identitet, pa će uslijed manje brojčanosti u kontinuitetu biti podložni procesima asimilacije. Arbanasi se danas izjašnjavaju u velikoj većini kao Hrvati i tek nekolicina kao Talijani, pa se može o njima govoriti kao subnacionalnoj zajednici. U istraživanju (intervjui), Arbanasima su postavljena pitanja o dolasku njihovih predaka i sadržajima komunikacijskog sjećanja koji čuvaju ono što sami Arbanasi nazivaju duhom arbanaštva.

Ključne riječi: Arbanasi, Zadar, integracija, asimilacija, identitet.

Arbanasi of Zadar: Integration, Assimilation, Identity – from the Age of Settlement to the Beginning of the 21st Century

The paper analyses the processes of assimilation and integration in the case study of the Arbanasi of Zadar. They came to Zadar and its surroundings in the mid-18th century from the area around the Skadar Lake in then Turkish Albania. In the 2014 empirical research in Zadar, 20 Arbanasi (12 women, 8 men), aged between 38 and 87, were interviewed. Through contacts with the local Croats and Italians their historical ethnic identity continuously diminished. Today a large majority of Arbanasi are declaring themselves as Croats and only a few of them as Italians, therefore they may be regarded as a subnational community. In the research (interviews), the Arbanasi were asked about the arrival of their ancestors to the region of Zadar and about the content of the community memory, which treasures what the Arbanasi collectively call the spirit of Arbanasiness.

Keywords: Arbanasi, Zadar, integration, assimilation, identity.

Correspondence address: Dragutin Babić, Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb, e-mail: dragutin.babic@imin.hr; Šenol Selimović, Zadarski list, Grgura Mrganića 6, 23000 Zadar, e-mail: ssenol1963@gmail.com.

Zadrski Arbanasi: integracija, asimilacija, identiteta – od doselitve do začetka 21. stoletja

Prispevek analizira procese asimilacije in integracije na primeru Zadrskih Arbanasov. Ti pridejo z območja Skadrskega jezera in nekdanje Turške Albanije na območje Zadra in njegove okolice sredi 18. stoletja. V empirični raziskavi leta 2014 v Zadru je sodelovalo 20 Arbanasov (12 žensk in 8 moških) v starosti med 38 in 87 leti. Po prihodu v novo domovino so bili v kontaktu s Hrvati in Italijani zaradi manjše številčnosti postopno podvrženi procesom asimilacije. Danes se Arbanasi opredeljujejo predvsem kot Hrvati in v zelo manjhnem delu kot Italijani, zato jih lahko upravičeno smatramo kot subnacionalno skupnost. V raziskavi smo Arbanase povprašali v zvezi s prihodom njihovih prednikov in vsebino kolektivnega spomina, ki čuva tisto, čemur sami Arbanasi pravijo duh arbanastva.

Ključne besede: Arbanasi, Zadar, integracija, asimilacija, identiteta.

1. Uvod

Zadarski Arbanasi se, prema vlastitim iskazima, u popisima stanovništva uglavnom izjašnjavaju kao Hrvati, a u nekim rijetkim slučajevima kao Talijani. U čemu je onda smisao ovog rada i temeljno spoznajno pitanje? U radu se želi objasniti što se to događalo sa jednom migrantskom etničkom zajednicom (Arbanasi) čiji pripadnici u novoj destinaciji, u vremenu izgradnje nacija (hrvatske, talijanske), prihvaćaju druge nacionalne identitete, ali sve do vremena ovog istraživanja, njezini pripadnici zadržavaju jako sjećanje na svoje etničke korijene, smatrajući se i dalje Arbanasima. Je li to primjer hibridnog identiteta ili je primjereniji termin subnacionalni identitet? Smatramo, iz svih spoznaja o tome, od teorijskih do empirijskih, da se u slučaju Arbanasa može govoriti o subnacionalnom identitetu, utoliko što se oni uglavnom izjašnjavaju nacionalno kao Hrvati, dok bi hibridni identitet podrazumijevao mješavinu identiteta sa podjednakom važnošću tih identiteta u autopercepciji nositelja takvog višestrukog nacionalnog identiteta. Prvi zadarski Arbanasi, kako navodi K. Krstić (1988, 10–11) dolaze u zadarski kraj 1726. godine, kao bjegunci ispred Turaka, a kraj iz kojega dolaze je pogrba između Skadarskog jezera i mora, tzv. Krajina (alb. Krahinë) koja je u doba te prve velike seobe bila dio Skadarskoga pašaluka. Sela iz kojih potječe većina izbjeglica su Šestani, Briska i Livari koja su se nalazila u blizini tromeđe između turske Albanije, Crne Gore i tzv. Mletačke Albanije, točnije Paštovića (Krstić 1988, 11). Bolest kuge dodatno je utjecala na njihov egzodus. Turske vlasti nisu poduzimale ništa za liječenje kuge, dok su mletačke vlasti organizirale zdravstvenu službu (Krstić 1987, 7) što je također funkcioniralo kao privlačni činitelj u slučaju arbanaskih migracija. Još neke razloge ovih prisilnih migracija navodi isti autor. Tako se među tim uzrocima nalaze učestali oružani sukobi,

pljačka, palež i krvne osvete između turskih, crnogorskih i paštrovačkih sela kao i prisilno tjeranje u vojsku za rat koji je Turska vodila s Perzijom, što je također značajno utjecalo na odlazak Arbanasa. U organizaciju bijega i dolaska u novi kraj intenzivno je bio uključen Vicko Zmajević, nadbiskup barski i apostolski vizitator za Albaniju, Srbiju, Makedoniju i Bugarsku a kasnije zadarski nadbiskup (Krstić 1987, 1988). Pristigli Arbanasi smješteni su u ravnokotarskom selu Zemunik pored Zadra. Migranti su krčili zemljište, da bi od zaraslog i neuređenog polja dobili obradivo zemljište sa kojega su opskrbljivali Zadar svježim voćem i povrćem. Nakon prve, uslijedila je 1733. druga velika seoba Arbanasa u neposrednu zadarsku okolicu, jugoistočno od zadarskog poluotoka koje su, kako navodi Krstić (2011, 1), sami doseljenici prozvali Arbēneshi (hrv. Arbanasi), gdje stiče 28 obitelji sa 199 članova. Pored poljoprivrede i stočarstva, što su bila zanimanja kojima su se bavili u starom kraju, Arbanasi se počinju baviti i nekim zanimanjima koje je zadarsko i okolno tržište tražilo, kao što su zidari, mesari i trgovci (Stipčević 2011, 3). Arbanasi, pored relativno brze i uspješne funkcionalne integracije, ulaze sve više u sferu koju čine modusi normativne integracije, kao što je kulturni i politički život Zadra i Hrvatske. Od institucija u kulturi treba istaći Mušku preparandiju, osnovanu 1866. g., u kojoj su obrazovani učitelji, a krajem 19. stoljeća i druge kulturne ustanove, pa je tako 1895. u Arbanasima osnovana Hrvatska čitaonica. U Arbanasima je 1910. g. osnovana udruga pod nazivom Hrvatski sokol, čiji cilj je bio širenje hrvatskog nacionalnog identiteta. Kako je u Zadru i okolici u nekim razdobljima bila utjecajna talijanska komponenta, Arbanasi su bili često u procijepu između hrvatskog i talijanskog, prvotno etničkog a kasnije nacionalnog identiteta, da bi u dužem razdoblju sve do aktualnog vremena, hrvatski nacionalni identitet odnio gotovo potpunu prevagu. I pored takvih opredjeljenja, kulturološki su Arbanasi zadržali izrazitu posebnost, kao subnacionalni identitet koji protežira i gradi arbanaštvo kao sjećanje na svoje etničko porijeklo. Identitetska pitanja su posebno aktualna u turbulentnim, posebno ratnim vremenima, a podijeljenost Arbanasa u Drugom svjetskom ratu (talijanski vojnici – jugoslavenski partizani), utjecala je na stigmatizaciju u poslijeratnom vremenu, s kojom su se neki Arbanasi suočavali. Arbanasi su posebno ponosni na svoj doprinos hrvatskom društvu preko svojih istaknutih predstavnika u kulturi (glazba), sportu, politici i drugim sferama društva. U empirijskom istraživanju provedenom u Zadru 2014. godine, intervjuirani su Arbanasi sa ciljem dobivanja njihovih stavova i mišljenja o pitanjima sadržaja, očuvanja i prijenosa njihovog etničkog/nacionalnog identiteta, zatim saznanja o prošlosti njihovih predaka, kontinuiranu asimilaciju te problem normativne i funkcionalne integracije, kako po dolasku prvih migranata pa sve do vremena provođenja ovog istraživanja.

2. Arbanasi: asimilacija i integracija

114

2.1 Arbanasi: asimilacija i etnički/nacionalni identitet

U međunacionalnoj interakciji, koja se uvijek događa u socijalnom ambijentu obilježenom odnosima moći, nejednako raspodijeljenoj između pojedinaca i kolektiviteta, događa se dominacija nekih kolektiviteta (rasnih, vjerskih, nacionalnih) nad drugima. Asimilacija je jedan od tih procesa u kojima, uslijed dominacije (izravne ili posredne), dolazi do prihvatanja nekog drugog etničkog/nacionalnog identiteta. Asimilacija u definicijama sociologa predstavlja socijalni obrazac obilježen dodirima različitih kultura i njihovim posljedicama (Abercrombie et al. 2008), kao i usvajanje tuđih kulturnih i društvenih vrijednosti (Heršak 1998). I dok je u SAD i drugim useljeničkim zemljama (Australija, Novi Zeland, Kanada), u asimilacijskim procesima na društvenoj sceni funkcionirao model useljenik-domaćin (Živković et al. 1995), u društvima s dominantno etničkim modelom nacije (slučaj Hrvatske), pitanja i problemi asimilacije problematiziraju se u obrascu nacionalna većina-nacionalne/etničke manjine. Upravo su sociolozi u SAD (Chicago) na čelu sa R. E. Parkom u žarište svog istraživačkog interesa postavili pitanje asimilacije, a u tom su ciklusu prisutna tri temeljna stupnja postupne prilagodbe useljenika na kulturu zemlje domaćina: kontakt, akomodacija i asimilacija (Park 1950). Kontakt doseljenog i domicilnog stanovništva, najčešće je u početku doseljavanja ispitivački, sa dosta nepovjerenja pa često i međusobno konfliktan. Istraživanja ratnih migracija u Hrvatskoj (Mesić 1996; Babić 2008), pokazuju kako i u slučaju osoba iste nacionalne pripadnosti (Hrvati u Hrvatskoj, bosanskohercegovački Hrvati), u situaciji dolaska u novu destinaciju postoje slični problemi kao u slučaju kontakata pripadnika različitih nacionalnih zajednica. U slučaju zadarskih Arbanasa, u vrijeme njihovog doseljavanja, Arbanasi dolaze u kontakt sa nosiocima hrvatskog i talijanskog etničkog (nešto kasnije, u 19. stoljeću, nacionalnog) identiteta, što ih kao malobrojnu zajednicu izlaže asimilacijskim procesima. Kao i u dosta drugih slučajeva, novopridošli stanovnici donose i neke svoje vještine i dostignuća, što je činilo značajne elemente njihove kulture. Utoliko se i ovdje asimilacija miješa sa akulturacijom, koja se tretira kao interakcija različitih kultura (Sokolovska 2010), a odnosi moći uvjetuju kakav će biti međutjecaj tih kultura (Heršak 1998). Novija istraživanja asimilaciju vide kao recipročnu, jer uključuje obostrano prilagođavanje i domaćih i migrantskih zajednica (Abercrombie et al. 2008), što pokazuje međusobnu povezanost asimilacije i akulturacije (Josipović 2014). Na primjeru Hrvatske je to posebno evidentno, utoliko što su različite etničke/nacionalne zajednice u dužem vremenskom razdoblju međusobno koegzistirale u okviru obrasca etnička/nacionalna većina-manjinske zajednice, što je primjenjivo u analizi Arbanasa i njihove akulturacije i asimilacije u Zadru i okolini. Iako asimilacija postupno mijenja sliku o sebi pojedinaca i kolektiva, identiteti se ne mijenjaju mehanički, skidanjem jednog i preuzimanjem drugoga.

Višestrukost i slojevitost individualnih i kolektivnih identiteta rezultanta je između ostalih procesa, asimilacije i akulturacije. Stoga, u analizi asimilacije jedne etničke grupe u drugi etnicitet, važno pitanje se odnosi na to što se događa s etničkim/nacionalnim identitetom? Kolektivni identiteti su raznoliki, od rasnih, vjerskih, etničkih, nacionalnih i drugih. U ovom radu analizira se nacionalni identitet, a u funkciji spoznaje subnacionalnog identiteta Arbanasa i njegovih mijena u zadnja dva i pol stoljeća, u korelaciji sa asimilacijom Arbanasa u Zadru i okolici. Nacionalni identitet se razlikuje u društvima s političkim i etničkim oblikom nacije. U prvom slučaju nacionalni identitet je istovjetan s državom i uključiv je za sve građane dotične države. Za razliku od toga, nacionalni identitet u društvima s etničkim oblikom nacije je isključiv. Nacija je, prema ovom shvaćanju, zajednica čiji članovi pretendiraju na zajedničko porijeklo, nacionalna zajednica se percipira kao proširena porodica, a zajednici/naciji se organski pri-pada (Smith 1998). I pored najčešće multinacionalne strukture društva/države, nacionalna država se u ovom slučaju temelji na jednoj etničkoj grupi ili naciji, koja je dobila međunarodno priznanje (Janjić 2010). Nacionalni identitet ima veći utjecaj i moć nego drugi kolektivni kulturni identiteti (Smith 1998), a također posjeduje veliku mogućnost za mobiliziranje ljudskih strasti (Rizman 2014), što je pogodno za različite oblike političke instrumentalizacije (Josipović 2012). Pitanja identiteta i njihova zbiljska pozicija u društvu, a što etničke i/ili nacionalne zajednice dijeli na većinsku/e i manjinu/e prelama se u prostorima moći, što je E. Pusić analizirao u trokutu identitet-diverzitet-kapacitet (Pusić 1995). Etničke i nacionalne manjine se prilikom očuvanja identiteta u nacionalnoj različitosti suočavaju sa dominantnijim grupama, koje su nosioci većeg kvantuma društvene moći, a to je sociokulturni ambijent koji pogoduje asimilaciji. Arbanasi su brojčano mala zajednica, koja je po svom dolasku i kasnije, suočena sa dvije znatno dominantnije etničke/nacionalne zajednice (hrvatskom i talijanskom), što je, uz neke sličnosti sa tim etnicitetima (katoličanstvo), pridonijelo ubrzanju asimilaciji. Ono što je pritom spoznajno zanimljivo, svakako je očuvanje sjećanja na prethodni etnički identitet, arbanaški, uz želju za prijenosom i očuvanjem te ponosno isticanje toga subnacionalnog markera, koji Arbanase čini posebnim korpusom, unutar, u velikoj većini hrvatskog nacionalnog entiteta.

2.2 Arbanasi: integracija i politika eliminiranja etničkih razlika

J. McGarry i B. O'Leary integraciju i asimilaciju tumače kao makropolitiku reguliranja etničkih odnosa/sukoba s ciljem eliminiranja etničkih razlika, čime se jedna etnička zajednica integrira/asimilira u novi identitet (McGarry & O'Leary 1995). S. Tatalović pak ističe razliku između integracije i asimilacije pripisujući integraciji skromniji cilj – smanjenje razlika između etničkih zajednica preko socijalizacije djece u školama, izgradnje zajedničkih stambenih naselja, adekvatne zakonske prakse i drugih načina, dok asimilacijske politike idu dalje

i zagovaraju stapanje etničkih identiteta ili u već postojeći ili u neki novi, a pri tome asimilacija može biti prirodna i prisilna (Tatalović 2003, 17). Politikama reguliranja etničkih odnosa/sukoba bave se brojni autori, a one se mogu podijeliti u dvije velike skupine: politike eliminiranja etničkih razlika i politike upravljanja tim razlikama (Tatalović 2003, 13). U ovome radu nastoji se pokazati da je u reguliranju konkretnih arbanaško-hrvatskih odnosa u Zadru, osim 'prirodne' asimilacije kroz povijest, značajnu ulogu, poglavito u razdoblju 90-ih godina 20. stoljeća, odigrala i primjena politike eliminiranja etničkih razlika. Uspostavom državne samostalnosti 1990./91. i pod utjecajem hrvatskog etnonacionalizma, na razini državne i lokalne (zadarske) vlasti, umjesto "mirotvoračkog" etabliran je "konfliktni" tip nacionalnog identiteta (Kuljić 2011, 236). Usprkos uspostavi novog formalno demokratskog, ali još uvijek demokratski deficitarnog poretka, vladajuća je politika afirmirala i primjenjivala "ideološko-etnički okvir sjećanja" (Kuljić 2011, 14) i politiku povijesti koja je potiskivanje i eliminiranje etničkih i kulturnih razlika unutar Hrvatske u korist većinskoga naroda, upotrebljavala kao politički "kapital sadašnjosti" (Bosto 2007, 39). U takvim uvjetima "etnocentrične degradacije politike i političke kulture" (Bosto 2007, 39), zadarski su Arbanasi tijekom 90-ih godina 20. stoljeća, uz menadžeriranje javne percepcije, tretirani isključivo kao pripadnici hrvatskog nacionalnog korpusa. Uspjehu takve politike identiteta Arbanasa doprinijela je u praksi i činjenica da se tijekom 90-ih godina 20. stoljeća, u razdoblju nastanka i izgradnje hrvatske državne samostalnosti, u političkoj, sportskoj, medijskoj i estradnoj javnosti afirmirao cijeli niz pripadnika ove zajednice, s time da njihov latentni i manifestni identitet nije u javnosti bio vezan za arbanašku nego za hrvatsku nacionalnu zajednicu.¹

S. Tatalović navodi da je asimilacija proces koji se ostvaruje u svim društvima i u svim državama, ali s različitom dinamikom, s time da prirodna asimilacija ima veći intenzitet što je država demokratskija i što je društvo otvorenije za sve vrste razlika među ljudima uključujući i etničke, vjerske i jezične. U prilog toj tvrdnji autor navodi primjer Šveđana u Finskoj gdje je npr. 1920. godine broj Šveđana iznosio 11 posto ukupnog stanovništva Finske da bi se taj udio u ukupnom stanovništvu danas smanjio na 6,2 posto ili oko 300 tisuća stanovnika (Tatalović 2003, 17). Za proces asimilacije Arbanasa u hrvatski etnički/nacionalni korpus ne bi se empirijski moglo primijeniti ovo objašnjenje jer je ova etnička zajednica proces izgradnje i dovršavanja svog hrvatskog identiteta ozbiljila u razdoblju jugoslavenske države i njezine politike, a poglavito u prvom desetljeću hrvatske državne samostalnosti. U slučaju zadarskih Arbanasa, dakle, prije bi se moglo reći da je u pitanju kombinacija prirodne asimilacije kroz povijest² i etnocentrične politike povijesti i identiteta nove hrvatske države i lokalnih vlasti u 90-im godinama prošloga stoljeća.

Pokazuje se, u tom smislu, primjerenijim promišljanje koncepta integracije koje nudi britanski politički teoretičar D. Miller. Njegovo razlikovanje socijalne, građanske i kulturne integracije ukazuje da stupanj i dinamika integracije i(li) asimilacije ne ovisi nužno o stupnju demokratičnosti/autoritarnosti društva u

kojoj živi neka (etnička) zajednica, već poglavito o čimbenicima koji nisu immanentno vezani uz karakter i oblik političkog sustava i(li) tipa vladavine. Socijalna integracija, po Milleru, opisuje obrazac ponašanja. Ljudi koji žive na određenom prostoru socijalno su integrirani u onoj mjeri u kojoj imaju interakciju s drugima u različitim društvenim kontekstima: npr. dok rade, posluju jedni s drugima, posjećuju iste klubove, pridružuju se istim udruženjima, žive kao susjedi i razgovaraju prilikom susreta, itd. Naime, za punu integraciju ljudi u neku zajednicu nije dovoljno tek njihovo zaposjedanje nekog fizičkog prostora, a da su u tome prostoru odijeljeni u zasebnu socijalnu grupu (Miller 2016, 132). Arbanaska zajednica je do kraja Drugog svjetskog rata i poraća funkcionirala kao zatvorena socijalna zajednica u odnosu na većinsko talijansko³, a potom i slavensko stanovništvo u gradu (ženidbene veze, tradicijska kultura, kolektivno sjećanje), ali je stupanj njezine interakcije sa širim društvenim kontekstom postajao sve intenzivniji uslijed gospodarskih, kulturnih i političkih promjena u Zadru koje su uslijedile nakon Drugog svjetskog rata. Građanska integracija podrazumijeva zajednička načela i norme što ih pripadnici jedne zajednice dijele s ostalima, a koji upravljaju njihovim društvenim i političkim životom. Miller ističe kako članovi te zajednice ne dijele s ostalima tek predanost demokraciji kao nekom apstraktnom načelu, već dijele i razumijevanje o tome što znači ponašati se kao demokrat, kako treba iskoristiti glasačko pravo, kako političke rasprave trebaju izgledati, i sl. (Miller 2016, 133). Građanska integracija ne podrazumijeva da svi članovi zajednice trebaju imati iste ciljeve, bilo u politici ili u drugim sferama života, ali ih ovaj aspekt integracije navodi da imaju iste poglede o tome na koji način se mogu ti ciljevi slijediti te unutar kakvih pravila mogu biti ostvareni.

Na kraju, ljudi su i kulturno integrirani kada dijele zajedničku kulturu, što može značiti da zagovaraju iste vrijednosti i imaju ista iskustva ili pak imaju zajednički kulturni identitet. Miller navodi primjere za kulturnu integraciju koja se može očitovati tako što ljudi uživaju u istim televizijskim programima ili filmovima, čitaju iste novine ili knjige, slušaju istu glazbu ili se pak identificiraju s istom religijom, istim gradom (u slučaju Arbanasa npr. biti Zadrani) ili pak istom nacijom. Cinjenica da su Arbanasi doselili na zadarsko područje kao katolički Albanci, da su tijekom nepuna tri stoljeća gotovo u potpunosti potisnuli svoj materinji jezik i identificirali se kao Zadrani i Hrvati, potvrđuje, pored socijalne i građanske, i njihovu konačnu kulturnu integraciju u hrvatski nacionalni korpus⁴.

3. Empirijsko istraživanje (intervjui)

3.1 Metodologija

Intervjui sa zadarskim Arbanasima provedeni su u studenom 2014. godine u Zadru. U istraživanju su korišteni kvalitativni polustrukturirani intervjui sastavljeni od petnaest pitanja na koja su intervjuirani odgovarali u prosjeku oko

trideset minuta. Intervjuirano je ukupno dvadeset (20) zadarskih Arbanasa, od čega dvanaest (12) žena i osam (8) muškaraca. Dob intervjuiranih se kretala od tridesetosam (38) do osamdesetsedam (87) godina. Istraživači su namjevali intervjuirati i mlade pripadnike ove subnacionalne zajednice, no to se nije dogodilo, a razlog treba tražiti u manjem interesu ove dobne skupine za sve aktivnosti koje se tiču ove subnacionalne zajednice. To pokazuje da postoji problem u aktiviranju mlađih pripadnika zajednice na očuvanju identiteta Arbanasa. Pristanak intervjuiranih Arbanasa olakšali smo posredstvom i prethodnom komunikacijom s aktivnim članom arbanaške zajednice, što je omogućilo bolji prihvat istraživača i potaknulo intervjuirane na uključivanje u razgovor sa većim povjerenjem. Sudionici intervjuja su predloženi od aktivnog člana u arbanaškoj zajednici, a kriteriji pri tome su bili, aktivno sudjelovanje u samoj zajednici i njezinim udrugama, te poznavanje prošlosti ali i aktualnih događanja koji se tiču zadarskih Arbanasa. Među intervjuiranima su i neke osobe koje nisu aktivne u udrugama i u javnom životu, a to su uglavnom starije osobe. Pitanja u intervjuima su bila usmjerena na samo porijeklo zadarskih Arbanasa, zatim na razloge i motive njihovog dolaska u Zadar i okolicu, kao i sjećanja intervjuiranih na te događaje, posredstvom usmene komunikacije (komunikacijsko) ili poznavanjem građe iz pisanih izvora i spomeničke baštine (kulturalno sjećanje). Nakon toga slijede pitanja o aktualnom stanju i perspektivi ovog (sub)nacionalnog identiteta. Što čini sadržaj arbanaštva? Koliko Arbanasi čine na očuvanju svoga identiteta, a koje su pritom otegotne i olakotne okolnosti? Koliko Arbanasa još govori arbanaški jezik i što im jezik njihovih predaka znači u aktualnom vremenu? Je li arbanaški jezik još uvijek značajan segment njihovog kolektivnog identiteta? Postoje li arbanaške udruge i jesu li Arbanasi aktivni u udrugama, te koliko poznati Arbanasi pridonose održavanju njihove posebnosti u Zadru i okolici? Koliko su intervjuirani aktivni u tim udrugama i imaju li ove aktivnosti perspektivu? Jesu li Arbanasi doživljavali kakve neugode u svakodnevnim životnim situacijama, da li su bili stigmatizirani i ima li razlike u odnosu na društvene i političke poretke kao i države koje su intervjuirani promijenili u toku svoga života ili su im naznačena iskustva prenesena komunikacijskim sjećanjem? Ima li, što je temeljno pitanje u ovom radu, arbanaštvo perspektivu (kao subnacionalni identitet), kako u bližoj tako i u daljoj budućnosti i može li se taj, kako intervjuirani Arbanasi ističu, duh arbanaštva očuvati, usprkos svim teškoćama i duštvenim procesima koji ga ugrožavaju, ponajprije onih poput asimilacije i akulturacije? U kakvoj su vezi pripadnost hrvatskom nacionalnom identitetu i arbanaška tradicija, pripadnost jednom kulturološkom ozračju, koji svoje izvorište ima u sjećanju na dolazak zadarskih Arbanasa i očuvanje njihove posebnosti, uglavnom unutar hrvatskog etničkog korpusa? Nadalje, pitanja obuhvaćaju socioekonomsku dimenziju u životu Arbanasa, posebno aspekte integracije u društvo prijema, od doseljavanja do vremena provođenja ovog istraživanja. Istraživanjem su obuhvaćeni stereotipi, predrasude i stigme, te arbanaška baština, jezik i drugi

činioci njihovog identiteta. Organiziranost i sudjelovanje pripadnika važno je za svaku zajednicu u sprečavanju asimilacije, što je sadržano u nekim pitanjima iz intervjua. Nacionalno izjašnjavanje i perspektiva arbanaške zajednice bili su zastupljeni u pitanjima provedenog intervjua. Obrada i interpretacija njihovih odgovora supsumirana je u dvije tematske cjeline i to: Identitet: jezik, baština, sjećanje i Integracija, organiziranost, udruge, arbanaški brand. Kao oznake za kazivače koriste se spol, godine života i zanimanje, za što su kazivači dali svoj pristanak.

3.2 Identitet: jezik, baština, sjećanje

Asimilacija Arbanasa je uznapredovala do stupnja u kojem ovaj u vrijeme doseljenja u Zadar i okolicu, etnički identitet, prerasta u subnacionalni, a njegovi pripadnici, iako kako kažu u duhu Arbanasi, izjašnjavaju se uglavnom kao Hrvati i tek u pojedinim slučajevima kao Talijani. Pitanja jezika, materijalne i duhovne baštine, uz različite sociokulturne obrasce koji su segment njihovog kolektivnog imaginarija, čine identitetsku strukturu ove subnacionalne skupine. Kako su Arbanasi od posebne etničke zajednice, postupno postajali Hrvati, Talijani ili eventualno neki drugi i koji su to sociokulturni, politički i gospodarski procesi, uz uključenost/isključenost Arbanasa iz tih procesa, tome pridonijeli? Što o tome kažu intervjuirani Arbanasi?

Ima tek 4 do 5 obitelji u kojima djeca danas govore najprije arbanaški, a onda hrvatski. U mojoj generaciji se do prvog osnovne govorilo samo arbanaški, do polaska u školu. Moj sin nešto razumije, a kćer baš ništa. Ja arbanaški razumijem sto posto, ali treba mi neko izvjesno vrijeme da vratim govor, dakle ne govorim ga tečno (žena, 62 g., umirovljenica).

Primarna socijalizacija, posebno unutar obitelji, najvažniji je činilac interiorizacije jezične baštine svake etničke grupe, posebno u slučaju useljavanja u drugačiju sociokulturnu i lingvističku sredinu. Intervjuirana Arbanaška to potvrđuje, ističući pritom promjene u obiteljskoj socijalizaciji u svega nekoliko desetljeća. I dok je ona poznavala arbanaški jezik, već njezina djeca slabo ili nikako komuniciraju na arbanaškom. Slično saznajemo i od idućeg intervjuiranog, koji o tome kaže: “Mala grupa starijih ljudi govori arbanaški, ja govorim talijanski i arbanaški” (muškarac, 63 g., strojobravar). Još jedan intervju pokazuje kakva je situacija sa arbanaškim jezikom u vremenu intervjuiranja:

Ja sve razumijem, a govorim recimo oko 50 posto i to zato što ne prakticiram taj jezik. Mama mi apsolutno sve govori, a sestra sve razumije, ali ne govori. Moj prvi rođak (sin od mamine sestre) koji je 1947. godište, sve razumije i govori. Generacija moje djece – ništa (muškarac, 60 g., umirovljenik).

Arbanasi u intervjuima ističu značaj baštine, kako u obliku materijalne infrastrukture tako i njezine simboličke i identitetske funkcije, što je sačuvano u kulturalnom i komunikacijskom sjećanju. Zašto je baština važna u vremenu globalizacije i koji je smisao vraćanja u bližu i dalju prošlost, posebno onih društvenih grupa i/ili zajednica koje u prostorima moći nemaju dovoljan kapacitet za punu afirmaciju svoga kolektivnog identiteta u mrežama diverziteta kojima su okruženi (Pusić 1995). Na to pitanje jedan autor daje sljedeći odgovor: “Baština je toliko važna jer vrijedi kao suprotnost prolaznosti; smisao očuvanja baštine je u prkošenju prolaznosti svega. Očuvana područja i stari predmeti daju nam osjećaj povezanosti s prošlošću” (Jezernik 2014, 50). I dalje o značaju baštine od intervjuirane Arbanaške saznajemo: “Od baštine, mislim da je najvrednija ona duhovna, ostali smo u duhu Arbanasi” (žena, 77 g., umirovljenica). Baština u svom materijalnom aspektu, kao važan segment kulturalnog pamćenja, prisutna je u slijedećem intervjuu: “Glavna crkva je ta baština, zatim je tu groblje koje nam je neshvatljivo oduzeto, prije petnaestak godina su maknuli nadgrobne spomenike. Grobovi su preseljeni, tu su bili samo Arbanasi. Udar je to na identitet Arbanasa” (muškarac, 76 g., brijač). Važnost jezika, kao i ukupnost duhovnih vrijednosti sažeti u duh arbanaštva naglašeni su u narednom intervjuu:

Duhovne vrijednosti vidim u tome što sam i za vrijeme Italije i nakon oslobođenja uvijek u duhu ostao Arbanas. Imam dvoje djece, jedan živi u Milanu (Italija), drugi u Lyonu (Francuska), obojica govore arbanaški, a uz to, talijanski, hrvatski i francuski (muškarac, 87 g., umirovljenik).

O značaju arbanaštva ali i stereotipima, stigmama pa i diskriminaciji, od nekoliko intervjuiranih pripadnika arbanaške zajednice doznajemo: “Moj sin je se tetovirao: Tu sam se rodio i tu ću umrijeti i to na arbanaškom. Očevi su ponosni na arbanaško porijeklo, gledajući rodbinski” (muškarac, 63 g., strojobravar).

Mogu slobodno reći da sam Arbanas, međutim to, kao i prije, odmah uspoređuju sa Šiptarima, tako da smo i prije i poslije imali taj predznak šiptari. Prije smo bili malo zakinuti jer smo bili kao leglo fašista, kriminala, itd. (muškarac, 42 g., vjeroučitelj).

“Dok sam igrao nogomet u Splitu, bio sam ustaša, fašista i šiptar. Uvijek jedna te ista priča. Mi smo ponosni što smo igrali nogomet za Arbanase” (muškarac, 63 g., strojobravar). O perspektivi zadarskih Arbanasa, intervjuirani kažu slijedeće:

Mislim da će se značenje o porijeklu svesti na činjenicu da će se izjašnjavati po pripadnosti Arbanasima, ali neće puno znati o tome jer ni današnja generacija mlađe populacije ne pokazuje veliki interes za istraživanje svog porijekla i očuvanje arbanaškog jezika (žena, 40 g., učiteljica razredne nastave).

Perspektiva ove subnacionalne zajednice u interpretaciji intervjuiranih ne doima se nimalo optimističnom, naprotiv. Asimilacija je već završena, samo što ostaje kod Arbanasa sjećanje na identitet. Utoliko, što pokazuje naredni intervju, materijalna a posebno duhovna baština, Arbanasima znači i više nego pripadnicima nekih etničkih zajednica koje imaju snažno razvijen kolektivni identitet i osjećaj etničke pripadnosti. Intervjuirani Arbanasi ističe:

121

Duhovne vrijednosti su više izražene nego materijalne. Arbanasi nisu nasrtljivi, usprkos pričama koje su nekada o njima kružile da su agresivni. Oni zapravo imaju osjećaj za pravdu. Crkva Gospe Loretske je, recimo, važan spomenik kulture. Kraj crkve je nekada bilo arbanaško groblje, sada ga više nema. Tu je i fontana, meni ona najviše znači, to je najstariji mul u Zadru, još iz 16. stoljeća. Otočić Sveti Klement je također jedan znamen, na njemu je nekoć bila i crkvice. Na terenu hotela Kolovare pronađene su vrlo stare nekropole (muškarac, 64 g., likovni pedagog).

Asimilacija je u slučaju zadarskih Arbanasa skoro završen proces, ako se referiramo na etničnost ove zajednice. Njihovo izjašnjavanje pokazuje da su pripadnici arbanaške zajednice, prema nacionalnom izjašnjavanju u velikoj većini Hrvati a tek u pojedinačnim slučajevima, Talijani. I pored toga, njihovo arbanaštvo čini važan segment njihovog kolektivnog identiteta, onu posebnost na koju su ponosni i koje se ne odriču, utoliko se to može definirati kao subnacionalni identitet. Identitet Arbanasa se postupno pretvarao od etničkog u subnacionalni, paralelno sa formiranjem hrvatske (i talijanske) nacije, a malobrojnost zadarskih Arbanasa u okruženju u kojem je dominirala hrvatska ili talijanska nacionalna/državna komponenta, najviše je utjecala na ove promjene. Slojevitost individualnih i kolektivnih identiteta, koji se međusobno prožimaju i u konačnici čine jedan i jedinstven identitet pojedinca (Maalouf 2002), pokazuje da arbanaški subidentitet, iako u nacionalnom smislu za ovu zajednicu nije dominantan, čini važan segment njihovog kulturalnog i što je za identitet i njegovo samoodređenje posebno važno, i njihovog komunikacijskog sjećanja. Ako je jezik jedno od važnijih obilježja neke etničke zajednice, a od 18. st. taj segment nacionalnog identiteta ima počasno mjesto (Bugarski 2010), i nosilac je nekih vrijednosti (Katičić 1992), tada se kod Arbanasa asimilacija događa u korelaciji sa nestajanjem arbanaškog jezika. Na primjeru Arbanasa može se uočiti kako etnija gubi svoj identitet u korelaciji sa svođenjem poznavaoca jezika na nekolicinu pripadnika i njegovo postupno nestajanje. To je proces asimilacije na djelu, uz postupno ali uskoro i potpuno preuzimanje drugog etničkog/nacionalnog identiteta, u ovom slučaju uglavnom hrvatskog. Ili kako o tome piše D. Škiljan, simbolički aspekt jezika je važan za zajednicu, ali se jezik održava znatno bolje ukoliko je na djelu njegova komunikacijska funkcija. U slučaju samo simboličkog značenja jezika (slučaj Arbanasa), rezultati održanja jezika su znatno slabiji, “ /.../ a manjinska jezična zajednica se mnogo brže raspada ako se referira uglavnom na simboličku a ne i komunikacijsku dimenziju

jezika” (Škiljan 2002, 214). Za Arbanase, duhovna i materijalna baština važni su identitetski sadržaji, njihovi korijeni koji ih povezuju sa pretcima i čine onu posebnost u okviru šireg nacionalnog identiteta na koju su Arbanasi ponosni, a nazivaju ga duhom arbanaštva.

3.3 Integracija, organiziranost, udruge, arbanaški brand

Za očuvanje, prijenos i afirmaciju etničkog/nacionalnog identiteta, pored primarne socijalne sfere u kojoj dominira komunikacijsko sjećanje pripadnika zajednice, važna je i institucionalna sfera, u kojoj dominira kulturalno sjećanje, u obliku spomenika, groblja, muzeja, knjiga i drugih sličnih artefakata koji čine infrastrukturu za taj oblik identitetske prezentacije. Koliko su Arbanasi organizirani u vremenu provođenja ovih intervjua, a kakva je povijest kulturalnog sjećanja pripadnika ove subnacionalne zajednice i kako to čini arbanaški identitet ili ono što sami Arbanasi imenuju kao duh Arbanasa a što može funkcionirati kao brand ove subnacionalne zajednice i usporiti njihovu asimilaciju, uglavnom u većinski etnički/nacionalni supstrat, onaj hrvatski. Poznati Arbanasi, posebno oni iz društva spektakla (Debord 1999), doprinose brendiranju arbanaškog identiteta, a među njima je najviše glazbenika. Tako od intervjuiranog pripadnika ove zajednice o tome saznajemo:

Bilo ih je i ima ih još i danas onih koji su poznati među Arbanasima. Josip Đerđa je bio ministar u socijalizmu, zatim Ivo Perović, obitelj Matešić (Bertol, Bepo, Ante), zatim košarkaš Pino Đerđa, Mladen Grdović, Zoran Jelenković, Đani Maršan, Tomislav Ivčić, sve pjevači. Arbanasi su nadareni za pjevanje. U svakom slučaju ovi nabrojani i drugi pridonose identitetu Arbanasa (muškarac, 76 g., brijač).

Udruge Arbanasa imaju poseban značaj u afirmaciji arbanaštva i omogućuju Arbanasima komunikaciju o njima, bez čega nema identitetskih naracija. Jedna Arbanaška o tome kaže: „Ja sam uključena u udruhu penzionera Arbanasa. Sas-tajemo se srijedom u Udruzi umirovljenika Arbanasa. Tu je zbor pjevača Pieta, crkveni zbor Vicko Zmajević. Suradnja između tih udruga postoji, samo jedna ne surađuje“ (žena, 70 g., knjigovođa). Kako su se politički poretci odnosili prema arbanaškom jeziku, njegovoj školskoj upotrebi, a time i prema Arbanasima, u intervjuu sa Arbanaškom doznajemo:

Arbanasi od svoga dolaska za Mlečana, nisu imali škole. Za Austrije, bilo je dva sata tjedno arbanaškog jezika. Za vrijeme Italije, krivo te je netko gledao ako si govorio arbanaški. Za Titove Jugoslavije nije bilo ništa zabranjivano, za vrijeme Tita sam se najbolje osjećala. Nije bilo problema (žena, 77 g., umirovljenica).

Stigmatizacija, destigmatizacija i restigmatizacija u blažem obliku, sve to u korelaciji sa socijalističkim društvom i kasnije, tranzicijom u demokratski više-

stranački sustav i samostalnu hrvatsku državu, objašnjeno je u narednom intervjuu:

Mi se kao obitelj nikada nismo ustručavali reći tko smo. U socijalizmu je to imalo negativan predznak, poistovjećivali su nas s fašistima, s okupatorskom talijanskom vlašću i sl. U ovoj državi ta se stigmatizacija razbila. Zahvaljujući učešću Arbanasa u političkom životu i u Domovinskom ratu, taj se loš predznak izgubio. Osjetio sam doduše jednu ljubomoru spram nas Arbanasa jer su u jednom trenutku Arbanasi konačno došli na vidjelo, kao npr. Duka, Kalmeta, Bajlo Edo, moj brat i drugi (muškarac, 52 g., prosvjetni djelatnik).

Probleme nedovoljne prihvaćenosti, marginalnog statusa, u korelaciji sa Talijanima i njihovim odlaskom u Italiju u kontekstu Drugog svjetskog rata, iznosi jedna Arbanaška u svom intervjuu: “Kad sam bila mlada, bilo je potcjenjivanje tih Arbanasa, pravi Zadrani su bili Zaratini, većinom su otišli u Italiju, poslije su se Arbanasi spojili sa Zadrom. Arbanas, kurbin pas” (žena, 70 g., knjigovođa). O konkretnim aktivnostima, načinu rada i usporedbi sa drugim sličnim arbanaškim udrugama, pripadnik jedne od tih udruga navodi: “Ja sam član udruge Vicko Zmajević. Tu sam u odboru, nastojimo na kulturnom polju održati, njegovati našu tradiciju, identitet. Čistili smo fontane, uređivali plažu /.../” (muškarac, 64 g., likovni pedagog). Razliku između materijalne baštine, koja je u značajnoj mjeri naslijedena i one duhovne, za koju intervjuirani smatra da je autohtoni konstrukt Arbanasa koji se prenosi poput drugih oblika tradicije, nalazimo u slijedećem intervjuu:

Materijalnu baštinu naslijedili su od Venecije, Mletaka. To su pojedine građevine koje su se nalazile ili se još nalaze u Arbanasima, te arhiv u župnoj crkvi. Duhovno nasljeđe je jedna jaka tradicija koja se održala sve do danas. Održala se upravo radi jedne zatvorene sredine koja je vladala u mjestu do 90-ih godina 20. stoljeća (muškarac, 42 g., vjeroučitelj).

Utoliko, što pokazuje naredni intervju, materijalna a posebno duhovna baština, Arbanasima znači i više nego pripadnicima nekih etničkih zajednica koje imaju snažno razvijen kolektivni identitet i osjećaj etničke pripadnosti.

Iz odgovora intervjuiranih ispitanika na pitanje o tome što znaju o podrijetlu i dolasku Arbanasa na zadarsko područje, razvidno je da arbanaška identifikacija s hrvatstvom ima značajno uporište u religijskom, odnosno u zajedničkom katoličkom identitetu. Jedna ispitanica (žena, 50 godina, stručna suradnica u nastavi) na to pitanje odgovara između ostalog: “ /.../ doveo ih je biskup Vicko Zmajević, Turci su ih htjeli prevesti na islam, Arbanasi su katolici”. Ispitanik, Arbanas, (muškarac, 38 godina, turistički komunikolog) pak odgovara: “Kao katolici bježali su pred Turcima, pomoć u organizaciji selidbe u zadašnji Zadar dao im je nadbiskup Vicko Zmajević”. Proces naturalizacije⁵ Arbanasa u novoj

domovini, usprkos jezičnoj barijeri i tradicijskim obilježjima koja su ih razlikovala od mletačke civilizacije, odvijao se nakon doseljenja uglavnom u tolerantnom ozračju, prvenstveno zbog aspekta njihove kulturne integracije. Prešavši na područje tadašnje Mletačke Republike (Zadar), na graničnom području dviju oprečnih kulturno-političkih i religijskih sustava (Republike Venecije i Osman-skoga carstva), Arbanasi su primljeni, zbrinuti i tretirani, poglavito od strane crkve i tadašnje lokalne uprave, poglavito kao pripadnici zajedničke religijske kulture.

Značaj identifikacije sa zatečenom kulturom u prostoru doseljenja, Arbanasi prenose i komunikacijskim i kulturalnim sjećanjem (Assmann 2006) sve do danas. Na pitanje o tome što im kao Arbanasima predstavlja baština, ispitanici većinom ističu svoju župnu crkvu. "Baština je važna za nas Arbanase, to je naš identitet, njome se ponosimo. Tu je crkva, spomenik, fontana, sv, Klement" (žena, 70 godina, knjigovotkinja). Aktualni identitet zadarskih Arbanasa koji se već preoblikovao u tip subnacionalnog hrvatskog identiteta, vuče svoje daljnje podrijetlo i u njihovoj, kako to naziva D. Miller, socijalnoj integraciji. Uspješna i dinamična socijalna integracija Arbanasa u novi društveni prostor temeljila se prvenstveno na njihovim zanimanjima kojima su se bavili (uglavnom poljo-privreda i obrtništvo), i koja su bila komplementarna s tradicijom, navikama i potrebama kraja u koji su se doselili. Jedan od intervjuiranih ispitanika navodi zanimanja kojima su se bavili doseljeni Arbanasi: "Bavili su se zemljoradnjom, bili su težaci. Od zanata tu su bili kovači, postolari, zidari, mehaničari. Poslije je sve to zamrlo" (muškarac, 63 godine, strojobravar). Gospodarske aktivnosti koje su donijeli iz staroga kraja, ponajprije poljodjelstvo, zahvaljujući kvalitetnoj zemlji i povoljnoj klimi na području Zadra, ubrzali su socijalnu integraciju Arbanasa koji će vrlo brzo postati značajni opskrbljivači grada voćem i povrćem. U gospodarsko-socijalnoj interakciji s novom društvenom okolinom, Arbanasi su bili prožeti i građanskom integracijom koju Miller opisuje kao prihvaćanje društvenih i političkih načela, normi i vrijednosti od strane pripadnika neke zajednice.

Udruge Arbanasa (pjevačke, plesne, sportske, jezične i druge) okupljale su u prošlosti i još uvijek okupljaju pripadnike te subnacionalne zajednice, a putem tih aktivnosti oblikuju i prenose kroz vrijeme arbanaštvo kao specifičan identitet u okviru šireg nacionalnog identiteta. Udruge građana, kao važan segment civilnog društva predstavljaju socijalni kapital kako za njihove neposredne aktere, tako i za šire društvo, svojom umreženošću u društvenu strukturu, u ovom slučaju hrvatskog društva. Putem tih mreža, kako ističe B. Šalaj, pojedinac može poboljšati svoj status i realizirati vlastita postignuća na različitim područjima (Šalaj 2007). Kod Arbanasa je posebno prepoznatljiva estradna sfera, od politike do glazbe i sporta, u kojima su Arbanasi postali vrlo prepoznatljivi. Afirmacija pojedinaca iz ove subnacionalne zajednice omogućuje identifikaciju onih manje poznatih i anonimnih pripadnika zajednice, a što

Arbanasi u intervjuima reflektiraju kao ponos i značenje pripadnosti ovoj zajednici. U udrugama, posebno u onoj koja promiče arbanaški jezik, bilo je na tečaju jezika uključeno dosta najmlađih pripadnika ove zajednice, što ukazuje na namjeru da se arbanaški očuva i prenese mladim generacijama. Arbanaški jezik kao i sami Arbanasi, bili su u različitim političkim poretcima stigmatizirani, kako iz talijanske tako i iz hrvatske perspektive. Stigma je svojevrsni društveni biljeg (Abercrombie et al. 2008), a za osobe koje zbog nekih svojih atributa riskiraju punu prihvaćenost u društvu, može se reći da imaju stigmatu (Swim & Hyers 2001). Stigmatizacija Arbanasa u korelaciji je s različitim društvenim a onda i međunacionalnim sukobima, kao i sa percepcijom/ocjenom njihove uloge od protagonista tih zbivanja. Uz to, Arbanasi su manjinska zajednica, što je najčešće dovoljno barem za benigniji, a često i onaj teži oblik stigmatizacije. Arbanasi su ponosni na duhovnu i materijalnu baštinu koja čini važan identitetski supstrat ove subnacionalne zajednice. Pojam baština, etimološki vuče porijeklo od očevine, nasljeđa od strane oca i predaka. U suvremenom rječniku izraz je poprimio opće značenje nasljeđa, što se odnosi na “ /.../ ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara, pogotovo kad se govori o nasljeđu etnija i drugih narodnosnih skupina; pritom se primjećuje utjecaj novije američke složenice *ethnic heritage* (etnička baština)” (Heršak 1998, 19). Za Arbanase, materijalna baština su različite građevine koje u njihovom kolektivnom imaginariju imaju oznaku identiteta (crkva, groblje, fontana), pa i u slučajevima kada nekih od tih spomenika kulture više i nema (groblje). Duhovna baština je njihov osjećaj pripadnosti, svojevrsni simbolički etnicitet, koji intervjuirani nazivaju duhom arbanaštva. Na razini socijalne, građanske i kulturne integracije (Miller 2016), može se konstatirati da su Arbanasi uspješno integrirani u hrvatsko društvo, a svoju posebnost u okviru šireg društva doživljavaju kao važan simbolički kapital, koji ih prvenstveno asocira na njihove etničke korijene.

4. Zaključak

Na primjeru integracije i asimilacije Arbanasa u Zadru i okolici, mogu se analizirati i interpretirati sociokulturne promjene u procesu transformacije ove zajednice od etničke, što su Arbanasi bili po svom dolasku u Zadar i okolicu, sredinom 18. stoljeća, pa do subnacionalne zajednice, što su Arbanasi u odnosu na nacionalni identitet, u vrijeme provođenja ovog istraživanja. Što je sve utjecalo na promjenu autopercepcije Arbanasa i kako su na društvenu dinamiku, posredstvom komunikacijskog i kulturalnog sjećanja u intervjuima prezentirali sami Arbanasi? Arbanaška je zajednica do kraja 19. stoljeća još iskazivala zanimanje za događaje u svojoj staroj domovini te se putem javnih skupova i drugih aktivnosti poistovjećivala i(li) solidarizirala s albanskim narodom i državom Tijekom 20. stoljeća Arbanasi su bili pod utjecajem četiri politike identiteta: austrougarskom, talijanskom, jugoslavenskom i hrvatskom.

Već u razdoblju austrougarske vladavine gotovo je okončan proces eliminiranja albanskog identiteta u samotumačenju arbanaške zajednice, iako su u to vrijeme još zabilježene neke inicijative o pokretanju njihovih glasila na albanskom jeziku, međutim Arbanasi su s nacionalnog gledišta medijski već percipirani kao “pravi unicum na svijetu” jer se “jedan dio seljana smatra Talijanima, drugi Hrvatima, a opet svi hoće da su Arbanasi” (Obzor, popodnevno izdanje, 1912). U razdoblju talijanske vladavine u Zadru (1920.–1943.), jedan značajan dio arbanaške zajednice iskazao je političko-građansku naklonjenost Kraljevini Italiji⁶ iako su službeno tretirani kao pripadnici albanske zajednice. No, integracija dijela Arbanasa u talijansko društvo bila je tako uznapredovala da je rezultirala iseljavanjem dijela ove zajednice u Italiju nakon završetka Drugog svjetskog rata kada je Zadar međunarodnopravno došao u sastav jugoslavenske države. Politika socijalističke Jugoslavije, izgradila je skeptičan odnos prema Arbanasima koji su politički percipirani kao poklonici talijanstva i fašizma, pa je u razdoblju do 1990. vrijednosno-normativno orijentiranje ove zajednice prepušteno zatvorenom svijetu obiteljskih narativa i i njihovih privatnih povijesti. Sa stanovišta očuvanja i izgradnje identiteta Arbanasa, razdoblje jugoslavenske države od 1945. do 1990. može se definirati kao doba plutajuće praznine (Vansina 1985) u kojemu nije došlo do organiziranog, od političke zajednice podržavanog kulturalnog sjećanja koje bi afirmiralo podrijetlo, identitet i značaj ove zajednice za društveni život grada i države. Taj polustoljetni floating gap izazvao je kod Arbanasa svojevrsnu identitetsku nirvanu, a što je imalo za posljedicu tihi proces prirodne asimilacije zajednice, prvenstveno kroz aspekt socijalne integracije (Miller 2016) u hrvatski nacionalni korpus.⁷

Nastankom i izgradnjom samostalne hrvatske države u 90-im godinama 20. stoljeća, Arbanasi su se suočili s velikim izazovom u samotumačenju, tj. identitetskoj samopercepciji vlastite zajednice. Za razliku od identitetske plutajuće praznine prethodnog razdoblja jugoslavenskog socijalizma, sada u novim okolnostima formalne demokracije, ali pod pritiskom hrvatskog etno-nacionalizma, Arbanasi su bili izloženi novoj politici identiteta novonastale hrvatske države. Politika povijesti i identiteta koju je službeno zagovarala Hrvatska demokratska zajednica kao vladajuća politička stranka u Zadru tijekom 90-ih godina, s jedne je strane afirmirala i podržavala izlazak Arbanasa iz plutajuće praznine i njihovo aktivno organiziranje, udruživanje i djelovanje kroz organizirano sjećanje na podrijetlo, ali je s druge strane ta ista politika identiteta i politika povijesti, snažno favorizirala narativ o Arbanasima kao pripadnicima hrvatske etničke i nacionalne zajednice. Sudjelovanje Arbanasa u obrani Hrvatske, aktivno djelovanje poznatih Arbanasa u političkim strankama desnoga centra i desnice, politička i medijska afirmacija pojedinaca iz redova ove zajednice koji preko glazbe, estrade, publicističkog rada ili sporta doprinose promoviranju određene politike i vladajuće političke ideologije, bile su samo neke od vladajućih strategija oficijelne promocije hrvatskog identiteta zadarskih

Arbanasa. Politika eliminiranja (etničkih/nacionalnih) razlika između Arbanasa i Hrvata, imala je opće uporište u političkoj zbilji 90-ih godina u kojoj je Hrvatska formalno funkcionirala kao demokratski institucionalizirana država sa slobodnim tržištem u sferi ekonomije, ali u čijoj se kulturnoj sferi kolektivno sjećanje i odnos prema prošlosti i pluralizmu identiteta nisu temeljili na kulturno-historijskim razlozima nego su “pervertirali u političko gorivo” (Bosto 2007, 39). Nakon dugog povijesnog procesa prirodne, nenasilne asimilacije arbanaske zajednice u hrvatski nacionalno-kulturni prostor, koji se, kao što smo pokazali, odvijao unutar različitih državno-političkih cjelina u čijem se sastavu nalazio grad Zadar, oblikovanje njihova dominantno hrvatskog nacionalnog identiteta dovršeno je tijekom 90-ih godina 20. stoljeća. Rezultat je to sinergije dvaju procesa: socijalne, građanske i kulturne integracije Arbanasa u hrvatski entitet, s jedne strane, te politike eliminiranja etno-kulturnih razlika između Arbanasa i Hrvata koju je provodila lokalna i državna vladajuća nomenklatura tijekom 90-ih godina 20. stoljeća. Drugim riječima, rezultat je to sinergije prirodne asimilacije, s jedne, i politike povijesti te politike identiteta, s druge strane.

Procesi asimilacije i akulturacije počinju već samim dolaskom Arbanasa. Pritom, afirmativni činioci su katolička vjeroispovijest, što je korespondiralo sa vjerskom tradicijom većine domicilnog stanovništva, te vještine i zanati koji su nadopunjavali tržišnu i gospodarsku sferu Zadra i okolice, a njihova malobrojnost kao i minorni kapacitet u etnički drugačijem okruženju, svakako su ubrzali proces njihove asimilacije. Kao inhibitorni činioci asimilacijskog procesa mogu se navesti jezik, koji je po svojoj sociolingvističkoj strukturi sasvim različit od hrvatskog i talijanskog jezika, kojima su govorili autohtoni stanovnici u vrijeme doseljavanja Arbanasa i u kasnijem razdoblju. Homogenost grupe i tradicionalni vrijednosni sustav, te potreba međusobnog pomaganja, činili su komponente otpora asimilaciji i doprinosili su održavanju arbanaske tradicije prenesene iz starog kraja, okolice Skadarskog jezera. U međuigri afirmativnih i inhibitornih činilaca asimilacije, događalo je se postupno ali kontinuirano mijenjanje etničkog identiteta Arbanasa u subnacionalni identitet, koji implicira drugačije nacionalno izjašnjavanje (Hrvati, Talijani) ali i snažno zadržavanje sjećanja i aktivnog djelovanja na očuvanju imena i važnih značajki njihovog identitetskog sadržaja koji se usredotočuju na njihovo porijeklo i posebnost u odnosu na druge etničke/nacionalne zajednice, kao segment jedne veće i drugačije nacionalne zajednice (uglavnom hrvatske). Sjećanja na dolazak Arbanasa, prva zanimanja i doprinos istaknutih Arbanasa u zadarskom okruženju i šire, pokazuje snagu i vitalnost usmene predaje i primarnosocijalizacijskih naracija, koje čine njihovo komunikacijsko sjećanje. Za ovaj subnacionalni identitet, važno je i kulturalno sjećanje, koje je sadržano u spomenicima, knjigama, programima udruga i društava, koje na ovaj način čuvaju sjećanja Arbanasa na njihovu prošlost u Zadru i okolici. Arbanasi su u različitim razdobljima bili stigmatizirani, uglavnom iz dvije perspektive: one etnički većinske i politički drugačije. Analiza empirijskog

istraživanja pokazala je značaj arbanaštva za intervjuirane. Arbanaštvo figurira u njihovom vrijednosnom sustavu kao važno obilježje kojim se ponose i koji nastoje prenijeti mladim generacijama, a nazivaju ga duhom arbanaštva. Pritom, u komunikacijskom sjećanju posebno se čuva slika dolazaka njihovih predaka iz starog kraja, njihova integracija u društveni ambijent Zadra i okolice, te čuvanje tih uspomena u obitelji, posebno posredstvom arbanaškog jezika. Tu se kao problem javlja njegovo postupno izumiranje, što zajednicu čini manje vitalnom i manje homogenom. Organiziranost posredstvom udruga različitog profila doprinosi očuvanju i prijenosu ovog subnacionalnog identiteta mladim generacijama. I pored ovih nastojanja samih Arbanasa te povoljnog društvenog ambijenta, perspektiva ove subnacionalne zajednice nije obećavajuća, a to potvrđuju sami Arbanasi, posebno upućujući na problem mlađih generacija koje sve manje sudjeluju u aktivnostima na očuvanju arbanaškog identiteta.

Literatura i izvori

- Abercrombie, N., Hill, S. & Turner, B., 2008. *Rječnik sociologije*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Assmann, J., 2006. Kultura sjećanja. U M. Brkljačić & S. Prleđa (ur.) *Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing, Zagreb, 45–78.
- Babić, D., 2008. *Suživot Hrvata i Srba u Slavoniji: (re)konstrukcija multietničkih lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba*. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Bosto, S., 2007. Teorije sjećanja. Motivi, pretpostavke, kontekst. U T. Cipek & O. Milosavljević (ur.) *Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Disput, Zagreb, 27–41.
- Bugarski, R., 2010. *Jezik i identitet*. Biblioteka XX vek, Beograd.
- Carens, J. H., 2013. *The Ethics of Immigration*. Oxford University Press, New York.
- Debord, G., 1999. *Društvo spektakla. Komentari društvu spektakla*. Arkzin, Zagreb.
- Heršak, E. (ur.), 1998. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Janjić, D., 2010. Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika. U D. Babić & D. Župarić-Iljić (ur.) *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Jezernik, B., 2014. *Nacionalizacija prošlosti*. Politička kultura, Zagreb.
- Josipović, D., 2012. Instrumentalizacija etničnosti znotraj večno nacionalnih država: primer kolonizacije Slovencev v Avstro-Ogrskem delu nekadanje Jugoslavije. *Dve domovini / Two Homelands* 35, 135–148.
- Josipović, D., 2014. Avtohtonost, etničnost, narodnost in definicija narodne manjšine. U V. Kržišnik-Bukić & D. Josipović (ur.) *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 9–34.
- Katičić, R., 1992. *Novi jezikoslovni ogledi*. Školska knjiga, Zagreb.
- Krstić, K., 1987. *Rječnik govora zadarskih Arbanasa*. Mjesna zajednica Arbanasi, Zadar.
- Krstić, K., 1988. *Doseljenje Arbanasa u Zadar*. Mjesna zajednica Arbanasi, Zadar.
- Krstić, K., 2011. *Tradicijska kultura zadarskih Arbanasa*. Ibis Grafika, Zagreb.

- Kuljić, T., 2011. *Sjećanje na titoizam. Između diktata i otpora*. Čigoja štampa, Beograd.
- Maalouf, A., 2002. *U ime identiteta: nasilje i potreba za pripadnošću*. Prometej, Zagreb.
- McGarry, J. & O'Leary, B. (ur.), 1995. *The Politics of Ethnic Conflict Regulation – Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*. Routledge, London, New York.
- Mesić, M., 1996. *Ljudi na čekanju – pogledi na povratak: hrvatske i bosansko-hercegovačke izbjeglice i raseljenici*. Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Miller, D., 2016. *Strangers in Our Midst. The Political Philosophy of Immigration*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Obzor, popodnevno izdanje, 1912. Sastanak dalmatinskih Arbanasa. Obzor, popodnevno izdanje 53 (257), 18. rujan 1912, 1.
- Park, R., 1950. *Race and Culture*. The Free Press, New York, London.
- Pusić, E., 1995. Identitet-diverzitet-kapacitet. *Erazmus* 11, 2–10.
- Rizman, R., 2014. *Globalizacija i autonomija*. Politička kultura, Zagreb.
- Smith, A., D., 1998. *Nacionalni identitet*. Čigoja štampa, Beograd.
- Sokolovska, V., 2010. *Akulturacija etničkih grupa u Vojvodini*. Mediteran Publishing, Novi Sad.
- Stipčević, A., 2011. *Tradicijska kultura zadarskih Arbanasa*. Ibis grafika, Zagreb.
- Swim, J. K. & Hyers, L. L., 2001. Stigma, Social Psychology of. In *International Encyclopedia of the Social Behavioral Science* (vol. 22). Elsevier, Oxford.
- Šalaj, B., 2007. *Socijalni kapital*. Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Škiljan, D., 2002. *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*. Golden marketing, Zagreb.
- Tatalović, S., 2003. *Etnički sukobi i europska sigurnost*. Politička kultura, Zagreb.
- Vansina, J., 1985. *Oral Tradition as History*. University of Wisconsin Press, Madison.
- Živković, I., Šporer, Ž. & Sekulić, D., 1995. *Asimilacija i identitet. Studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD i Kanadi*. Školska knjiga, Zagreb.

Bilješke

- ¹ Među takvim pojedincima ističu se npr. Božidar Kalmeta, bivši gradonačelnik Zadra i ministar u Vladi RH, Đani Maršan, pjevač (Bože čuvaj Hrvatsku) i diplomat, Giuseppe Giergia, poznati košarkaš, Bepo Matešić, pjevač, Ivica Matešić Jeremija, časnik HV-a i diplomat, Danijel Kotlar, brigadir HV-a i drugi.
- ² Dokazom uspješne asimilacije Arbanasa može se smatrati i veliki broj mješovitih brakova preko kojih se prevladavaju prijašnje etničke/tradicijske suprotnosti, što dovodi do slabljenja starog etničkog identiteta Arbanasa, a potom i do njegova postupnog nestajanja.
- ³ U vrijeme talijanske vladavine u Zadru (do 1943.), Arbanasi su u javnom diskursu tretirani i označavani kao Albanci, tj. kao albanska zajednica (comunità albanese). Takva odrednica se za Arbanase još i danas koristi u talijanskoj, poglavito u esulskoj literaturi.
- ⁴ O aktualnosti i praktičnoj relevantnosti Millerova razlikovanja socijalne, građanske i kulturne integracije, svjedoči i recentno istraživanje o uvjetima i perspektivi integracije doseljenika u talijanskoj regiji Alto Adige koje je proveo Institut za manjinska prava pri Europskoj akademiji u Bolzanu (EURAC). Istražujući fenomen integracije, fokus je stavljen na odnos doseljenika prema zajednici koja ih je prihvatila, na njihov svakodnevni život, vrijednosti, njihovo sudjelovanje u

javnom životu i angažiranje u organizacijama, povjerenje u lokalne institucije, njihovi kontakti s autohtonom populacijom, prijateljstva i socijalne mreže, mjesta na kojima provode slobodno vrijeme, na upotrebu jezika, prakticiranje vjere, i sl.

- ⁵ O izazovima i etičkim dvojabama naturalizacije doseljenika u suvremenoj europskoj praksi vidi u J. H. Carens, 2013, *The Ethics of Immigration*. Komparacijom naturalizacije Arbanasa u Zadru 18. stoljeća i suvremene prakse demokratskih država današnje Europe u postupku naturalizacije doseljenika, moglo bi se doći do zanimljivih, neočekivanih spoznaja o stanju javne etike ljudskih prava u Europi 18. i 21. stoljeća.
- ⁶ Aleksandar Stipčević (2011, 18) navodi kako su se mnogi Arbanasi tijekom Drugog svjetskog rata kao talijanski vojnici borili na raznim bojišnicama od Sovjetskog Saveza do Afrike.
- ⁷ Zanimljivo je da Arbanasi, podrijetlom Albanci katoličke vjeroispovijesti, nikada nisu zatražili status etničke, nacionalne manjine niti bilo koji oblik kulturne autonomije, iako su nastanjeni na svom zajedničkom prostoru, u predjelu grada Zadra koji se u vrijeme socijalističke Jugoslavije nazivao Mjesna zajednica Arbanasi, a danas je to Mjesni odbor Arbanasi.